Maktkritikk som ressurs i Den norske Kirkes konfirmasjonsundervisning

Av Annette Dreyer

Kan maktkritikk være en ressurs i konfirmasjonsundervisninga i Den norske Kirke? I så fall, hvordan? Bør makt- og religionskritikk i det hele tatt bli tematisert i en kirkelig konfirmasjonsundervisning? I denne teksten ønsker jeg å vise hvordan en kan invitere til maktkritikk (og derunder også religionskritikk) som en del av den kirkelige konfirmasjonsundervisninga, og å reflektere over hvordan makt- og religionskritiske øvelser og perspektiver kan være nyttige elementer inn i en kirkelig konfirmasjonskontekst. Utgangspunktet for dette er at jeg selv, som prest med erfaring som konfirmantlærer, har opplevd det som nyttig og lærerikt å reflektere kritisk over tro, tradisjoner og makt sammen med konfirmanter, og har opplevd at dette har åpnet for refleksjon om konfirmantenes egne trosforestillinger og erfaringer med makt på en måte som har virket berikende for konfirmantundervisninga som helhet.

*Annette Dreyer, kapellan og prosjektleder for religionsdialog i Ellingsrud og Furuset menighet.
E-post: ad853@kirken.no*

BAKGRUNN FOR ENGASJEMENTET: BEVISSTGJØRING AV USYNLIG MAKT

Å innlemme maktkritikk som en del av konfirmasjonsundervisninga var ingen selvfølge da jeg begynte som prest. Tanken om å invitere til maktkritikk kom som et resultat av to hendelser som begge satte meg på sporet av hvorfor nettopp refleksjon over makt og religion er viktig, særlig i møter der det er maktsymmetri, slik som i relasjonen mellom konfirmant – konfirmantlærer, eller konfirmant – Kirken.

Den første hendelsen var under et fellesmøte for konfirmanter og foreldre, som av plasshensyn ble avholdt inne i kirkerommet. I forkant hadde jeg fått inntrykk av at flere hadde saker de ønsket å ta opp under møtet, men da møtet var i gang, var det knyst. Ikke før jeg hadde en samtale med en forelder noen uker senere, ble jeg gjort oppmerksom på grunnen til at forsamlingen hadde vært stilltiende: terskelen til å ta ordet i kirkerommet var for høy. Da var det enklere å forbli stille. Jeg hadde vært blind for det faktum at jeg som prest har et helt annet forhold til kirkerommet enn de som bruker kirkerommet mer sporadisk. Jeg hadde ikke reflektert over at det kunne oppleves som voldsomt å ta ordet i en forsamling som var samlet inne i et stort kirkerom, der møtelederen (meg)

representerte «øvrigheta», og kirkerommet og organiseringen av møtet bidro til at makten i rommet var skjevfordelt. Selv var jeg ikke bevisst maktstrukturene i rommet, fordi jeg selv beveget meg sømløst i dem. Med andre termer kan en si at jeg var overprivilegert i denne situasjonen, mens de fremmøtte som kjente seg utilstrekkelige til å ta ordet, var underprivilegerte. I et møte som i utgangspunktet kunne vært nesten maktsymmetrisk, bidro min blindhet til å forsterke og opprettholde maktsymmetrien. Dette er selvfølgelig kun en enkelthendelse, og den samme situasjonen kunne vært helt uproblematisk hadde den skjedd et annet sted. Men i denne bygda, for disse møtedeltakerne, opplevdes det slik. Og jeg er takknemlig til forelderen som tok det opp med meg slik at jeg kunne lære av situasjonen.

Den andre hendelsen som for meg representerer et paradigmeskifte for egen refleksjon rundt hvorfor makt- og religionskritikk er viktige temaer i konfirmasjonsundervisning, kom fra en konfirmant underveis på pilgrimsvandring en junidag i Oslo. Underveis hadde konfirmantene plukka opp en stein hver som skulle representere noe de tenkte mye på, og som de kunne ha behov for å legge fra seg. Vandringsforegikk i tidvis taushet, avbrutt av tekstlesninger og mulighet for spørsmål fra konfirmantene. På toppen av en seig bakke innledet jeg en samtale om motgang og styrke. Hva er det som gir deg styrke? spurte jeg gruppa. Noen svarte at det å gjennomføre denne vandringen ga styrke, andre snakket om vennskap, tro og familie. Til slutt stilte jeg et ledende spørsmål, om kanskje kirka også kan være et sted man får styrke. Flere av konfirmantene ga uttrykk for at de trodde kirka kan være en støtte i livet, men en av konfirmantene ble tydelig opprørt og sa: «i kirka får jo ingen være seg selv! Man må kle seg annerledes, og så kan man ikke være seg selv.» Denne opplevelsen, samt opplevelsen fra foreldremøtet, gjorde at jeg forstod at det jeg hadde trodd var tydelig formidlet fra min side, at konfirmantåret skulle være et år konfirmantene skulle tenke selv og reflektere over hva de selv trodde om Gud, kirka og livet generelt, ikke hadde blitt oppfattet slik at alle konfirmantene hadde fått med seg at det var mer enn bare ord. Dette ble en viktig erfaring, for det lærte meg at jeg selv om jeg kan si mye om viktigheten og nødvendigheten av å tenke selv og av å finne sin egen vei, så skaper det ikke nødvendigvis bevissthet eller læring med mindre det også koples til handling eller øvelser. Opplevelsen med de tause møtedeltakerne, og med ungdommen som opplevde seg fremmedgjort fra kirka for det hun mente var hindringer fra å være seg selv, gjorde at jeg omstrukturerte formen på konfirmantundervisninga slik at makt- og religionskritikk ble synligere og mer integrerte deler av konfirmantåret.

MAKTKRITISK KIRKEROMSVANDRING:

EN PRAKTISK ØVELSE I MAKT- OG RELIGIONSKRITIKK

All makt- og religionskritikk er kontekstuell, og må tilpasses lokale forhold. I mitt arbeid med å integrere maktkritikk som en del av konfirmasjonsundervisninga, har jeg tatt utgangspunkt i aktiviteter som allerede er innarbeidede elementer i konfirmantåret, og arbeidet med å knytte disse opp mot temaet. Som konfirmantlærer forsøker jeg å hente inn maktkritiske perspektiver i all undervisning, men det er sjeldent den kommer så tydelig til uttrykk som det den gjør i det jeg uformelt har kalt «maktkritisk kirkeromsvandring».

Kirkeromsvandring – det å gå rundt i kirka og lære om kirkerommet – har vist seg å være en god øvelse for å skape tilhørighet og kjennskap til kirkerommet i menighetene der jeg har hatt konfirmanter. I utgangspunktet er det så enkelt som det høres ut som: konfirmantene og konfirmantlæreren går rundt i kirkerommet sammen, og konfirmantlæreren underviser om kirkerommets geografi, om rommets symbolikk, kunst og særpreg. For å gjøre øvelsen til en maktkritisk kirkeromsvandring, delte jeg vandringa inn i to deler: først får konfirmantene en omvisning i kirkerommet av konfirmantlæreren, som beskrevet over. Etter dette deles de inn i smågrupper og får i oppgave å gjøre vandringa på nytt, men denne gangen skal de være kritiske til det de ser.

Jeg ber dem se for seg at kirkerommet er Gud sitt rom, akkurat som deres eget rom hjemme er deres. På samme måte som de kanskje har innredet rommet sitt selv, hengt opp plakater eller bilder på veggene som de selv har valgt ut og liker, eller gjort andre ting for å vise at det er nettopp deres, er det blitt gjort i kirkerommet også. Noen har møblert, pynta og designa kirkerommet slik de har sett for seg at Gud kanskje vil ha det, har jeg sagt (vel vitende om at det er en forenkling av virkeligheten). Så skal konfirmantene observere kirkerommet, og tenke seg at dette er Gud sitt rom.

Hvem sier dette rommet at Gud er? Er Gud sterk? Svak? Hvilken hudfarge har Jesus? Hvem er det bilde av på veggene? Damer, menn, ukjent? Hva gjør de, og hva symboliserer det? Og hvem får komme inn? Er det trapper eller dører som gjør det vanskelig for noen å komme inn? Finnes det steder i kirkerommet konfirmantene selv ikke føler de kan gå fordi det er noen annens plass?

Etter at de har fått disse spørsmålene (og en del oppklaringer, det er ikke alle konfirmanter som skjønner et slikt meta-perspektiv uten ekstra veiledning og forklaring), går de rundt i kirkerommet i omtrent 20 minutter. Etterpå setter vi oss i ring og går gjennom det de har lagt merke til.

Etter en slik maktkritisk kirkeromsvandring i ei kirke i Oslo, la konfirmantene merke til at alle som var på bildene var menn, annet enn noen damer som knelte gråtende ved den korsfestede Jesus. Noen av konfirmantene uttrykte at det var typisk at i kirka så er damer i kunsten passive, og de ga uttrykk for at

det var ekkelt å legge merke til at det, i tillegg til Jesus, var avbildet mange flere menn enn damer. Særlig bemerkelsesverdig syntes de det var at oppe ved koret hang det bilder av 12 lyslugga menn, seks på hver side, som så ned på forsamlingen. Flere av konfirquantene hadde også merket seg at 1/4 av kirkerommet var forbeholdt den eller de som skal lede gudstjenesten. De satte ord på at det er en kontrast mellom det jeg som prest forkynner når jeg sier at alle er velkomne og at her er det plass til alle, samtidig som jeg som kun er én person, bruker 25 % av plassen i kirkerommet. Videre hadde de lagt merke til at det var trappetrinn opp til alteret. En av konfirquantene poengterte: «er det ikke litt rart at dere har gudstjenester for mennesker med ulike funksjonshemninger, men hadde en av dem ønsket å komme opp til alteret, så hadde det vært umulig?»

Etter en annen av disse samtalene utbrøt en konfirquant en gang at «når det bare er menn på bildene, er det egentlig ganske radikalt at det bare er damer som er prester som jobber her». Kontrasten mellom de patriarkalske verdiene kirkekunsten uttrykte, og menighetens nåtidige teologi og praksis ble stående som et tidsvitne om at kirka egentlig var mer i bevegelse enn det de hadde sett for seg underveis i kirkeromsvandringa. Slik kan en maktkritisk kirkeromsvandring bli et verktøy for å få konfirquantene til å stille spørsmål ved hva de observerer og opplever i kirkerommet, og å gå i dialog med det.

Under samtalen etter kirkeromsvandringa kunne jeg bidra med oppklarende informasjon samtidig som jeg også uttrykte at jeg i stor grad var enig i mange av refleksjonene konfirquantene delte. En slik samtale kan også bli et springbrett inn i en annen og større fortelling: fortellingen om en kirke og en tro som er i stadig forandring. For er det egentlig sånn at kirka selv, eller presten/menigheten/de kristne nødvendigvis er enige i kirkerommets symbolikk? Vanligvis når jeg har maktkritiske kirkeromsvandringer, legger konfirquantene fortest merke til hvilke kjønn og hudfarger som er representert. Da har vi mulighet til å snakke om at kirka har endret syn i ulike spørsmål knytta til for eksempel kjønn og seksualitet. Slik blir det tydeliggjort at tro og overbevisning ikke er statiske elementer i et menneskes liv eller i et kirkesamfunn, og at den samme maktkritikken konfirquantene nettopp har gjort, også kan hjelpe dem til å se at kirka har vært, og er, i stadig bevegelse. Erfaringen konfirquantene gjør seg med at også kirka og troen er i bevegelse, kan også legge til rette for en romsligere forståelse av hva kristendom og tro er. Kanskje kan nettopp det å drive makt- eller religionskritikk være med på å legge til rette for at konfirquantens egen livstolkning og troshorisont kan utvikles i lys av den kristne fortellingen?

MULIGHETER OG UTFORDRINGER

Noen konfirmanter kommer til kirka fulle av spørsmål, kritikk og skepsis og lar dette komme fritt til uttrykk uten å trenge hjelp av en konfirquantlærer, mens

andre trenger å bli satt i gang. Mitt inntrykk er at konfirmantlærere flest er opptatt av at konfirmantene skal kunne ta opp det de har på hjertet, også av kritikk og skepsis mot kirka og kristen tro. Samtidig tror jeg terskelen for å oppfordre konfirmanter til å komme med direkte makt- og religionskritikk, kan virke høy. Det er lett å gå i forsvarsposisjon hvis en føler seg bombardert av konfirmanter mer eller mindre saklige religionskritikk. Likevel tror jeg at både kirka, konfirmantene og konfirmantlærere er tjent med å øves i å tenke kritisk rundt makt, sosiale strukturer, og også rundt egen religion og religiøse praksis. Klarer en å skape et klima der konfirmantene øves i saklig makt- og religionskritikk, kan det bidra til at de utfordrer autoriteter, inkludert konfirmantlæreren selv. Det kan kjennes risikabelt. Samtidig er det slik jeg ser det, et poeng i seg selv å skape rom som er trygge nok til at konfirmantene skal kunne drive makt- og religionskritikk, for øves de i det som konfirmanter, er sjansen større for at de vil ta ordet når det virkelig teller.

Videre, om en våger å ta opp problematiske sider ved kristendommen (eller hvordan kristendommen er blitt brukt, om en ønsker å mykne det noe) som en del av konfirmasjonsundervisninga, som for eksempel antisemitisme, homofobi og rasisme, kan dette bidra til at konfirmantene opplever undervisninga som relevant og autentisk.

En harmoniserende formidling av det kristne budskapet og kirkehistorien kan i verste fall både virke frastøtende og virkelighetsfjern for konfirmanter, som særlig er i en livsfase der det som er «ekte» og «sant» verdsettes høyere enn det meste annet. Våger vi å ta opp disse spørsmålene med konfirmantene, og å snakke ærlig og åpent om dem, da vil de også kunne erfare at kirka selv er interessert i å lytte til deres stemmer, og ikke være en institusjon som krever at de legger fra seg det som er deres enten det er tankegods, klesstil eller andre uttrykk. Gjennom maktkritiske øvelser og påfølgende refleksjon kan konfirmantene oppdage at at kirka også kan representere motstand mot etablerte strukturer i seg selv og i samfunnet.

KILDER TIL RELIGIONSKRITIKK I KRISTEN KONFIRMASJON

Ønsker en å ha religionskritiske perspektiver som en del av konfirmasjonsundervisningen, er det nærliggende å bruke fortellinger om Jesus som utgangspunkt for dette. Her er det dog viktig å ikke kontrastere Jesus med fariseerne/jødene/prestene og bruke jøder og jødedom som dårlige eksempler, nettopp fordi man da viderefører en kultur innenfor kristendommen som virkelig burde underlegges kritikk, nemlig kristen antisemittisme. En fruktbar innfallsvinkel kan være å bruke liknelser og fortellinger fra Jesu liv som fundament for å utøve religionskritikk rettet mot egen religiøse praksis og kirkehistorie. Jesu liknelser der metaforene for Gud er kvinnelige, kan for eksempel brukes som utgangspunkt

for å kritisere hvordan kvinner gjennom historien systematisk er holdt utenfor maktposisjoner i kirke og samfunn, eller påpeke hvor underlig det er at det er helt greit å bruke ikke-bibelske mannlige metaforer for Gud, mens bibelske kvinnelige metaforer for Gud ofte avfeies som ubibelsk, useriøst og for intimt.

Videre kan både kirkeromsvandringa og Jesu kritikk av mennesker som misbruker sin religiøse makt, også invitere til refleksjon rundt hvordan åndelige autoriteter i dag forvalter sin makt. Kilder til kirkelig religionskritikk kan også hentes fra stemmer fra frigjøringsteologien, feministteologien og fra #blacklivesmatter-bevegelsen. Her kan en spørre seg: hvordan kan kirka og vi kristne ta oppgjør med oss selv? For det er i møte med ens kritikere at en kan se seg selv med nytt blikk og erkjenne at nettopp de maktstrukturene som bidrar til å opprettholde status quo, også (og i noen sammenhenger, særlig) finnes i kirkene. Er kirka åpen for makt- og religionskritikk fra sine egne – eksempelvis fra konfirmantene – kan en også ta oppgjør med sitt eget og fortsette kampen for ei kirke som faktisk er åpen for alle. Kirkas diakonale arbeid, kamp for klimarettferdighet, samt kamp for sosial og økonomisk rettferdighet er synlige eksempler på nettopp en maktkritisk erkjennelse: Slik verden er, kan den ikke fortsette å være, selv om det lønner seg for oss som er rike. Sammenkoples sammenhengen mellom makt- og religionskritikk og behov for endrede adferdsmønstre enda tydeligere, vil jeg tro at kirkas troverdighet øker, og kirka vil ikke kun være en gjenstand for makt- og religionskritikk, men også en institusjon som oppleves som bevisst disse strukturene i seg selv og i omverdenen og villig til å kjempe for at endring skal kunne skje.

Alle disse perspektivene kan springe ut av samtaler om maktstrukturer i kirka, i samfunnet og i mellommenneskelige relasjoner, og det viser med all tydelighet at kirka har mye å vinne på å oppfordre til nettopp makt- og religionskritikk. Denne type refleksjoner kan springe ut av ethvert kirkerom, om innledningen og spørsmålene tilpasses det enkelte kirkerom.

ET TILBAKEBLIKK

For noen kan det kanskje fremdeles virke søkt at kirka skal tilrettelegge for makt- og religionskritikk (og da særlig religionskritikk) som en del av konfirmasjonsundervisninga, men samtidig kan en spørre seg om hva en mister om en ikke tar opp disse temaene. Da kan en risikere at ungdommenes møte med religionskritikk kun er noe som foregår utenfor kirkerommet, og vi risikerer at brennende spørsmål for ungdommene selv kun imøtekommes av kirkens stillhet eller forsvarstale. Til slutt: Da konfirmantkullet som hadde vært på pilgrimsvandring skulle konfirmeres, hadde vi hatt flere samtaler om makt- og religionskritikk. Vi skulle øve til selve konfirmasjonen, og vi er samlet i kirkerommet. Jeg forklarte at skikken var at konfirmantene ikke hadde egne oppgaver

under gudstjenesten, bortsett fra å komme frem og bli bedt for, og å bli tatt bilde av helt til slutt. Men da svarte en av konfirmantene, med et stort smil og glimt i øyet: «Nå som vi har snakka så mye om makt og om at kirkerommet kan være mer demokratisk, så klart vi skal ha oppgaver! Vi vil vise at vi hører til og at vi tar den plassen som er vår.» Og sånn ble det. En varm vårdag ble ni konfirmanter konfirmert, det første av mine konfirmantkull som har hatt en konfirmasjonstid der maktkritikk har vært tydelig til stede. De leste tekster, skrev bønner, deltok i nattverdsliturgien, var med som nattverdsutdelere og kirkeverter. Det ble en gudstjeneste jeg ikke glemmer, nettopp fordi den i sin form og utførelse viste at makt- og religionskritikken vi hadde øvd oss i, hadde satt konfirmantene og meg fri til å tenke nytt, kreativt, og resultatet var en gudstjeneste som reflekterte kritikken de hadde uttrykt gjennom året som konfirmanter.